

Refleksije zajednica

Međuetničkih Tura Poverenja

Izdavač:

Nova društvena inicijativa - NSI

www.newsocialinitiative.org

Autor:

Milica Radovanović

Štampa:

Kuraja Print

Dizajn:

Ema Ljačković

Upozorenje:

Ovaj izveštaj je nastao u okviru programske aktivnosti UNMIK-a za period 2024–2025, pod nazivom „Jačanje odnosa među zajednicama na Kosovu.”

Izveštaj doprinosi ostvarivanju sledećih Ciljeva održivog razvoja (SDGs)

Stavovi i mišljenja izneta u ovom izveštaju ne odražavaju nužno stavove Ujedinjenih nacija, uključujući UNMIK, niti UNMIK-ovog partnerskog implementatora NSI.

Refleksije zajednica sa Međuetničkih Tura Poverenja

Maj 2025, Severna Mitrovica

SADRŽAJ

1

Uvod

3

Građansko učešće i inkluzija:

Neispunjeno demokratsko obećanje

7

Jezička prava: Pravo u teoriji,

prepreka u praksi

11

Ekonomska isključenost: Sistematska

diskriminacija

17

Mediji i dezinformacije: Između čuvara i

oružja

21

Životna sredina: Zajednička briga,

nejednako prioritetizovana

25

Preporuke

Uvod

Ovaj dokument prikazuje stavove, zabrinutosti i preporuke stanovnika koji su učestvovali u Međuetničkim Turama Poverenja—nizu lokalno orijentisanih dijaloga organizovanih u okviru projekta „Jačanje odnosa među zajednicama na Kosovu“.¹ Inicijativa, koju podržava UNMIK, a sprovodi organizacija Nova Društvena Inicijativa, ima za cilj da podstakne međuetnički dijalog, osnaži civilno društvo i izgradi poverenje kroz inkluzivan pristup zasnovan na lokalnim zajednicama.

U periodu od 2. do 17. aprila 2025. godine održano je šest susreta širom Kosova, u opštinama Gračanica, Severna Mitrovica, Gnjilane, Štrpce, Priština i Prizren.

Ovi susreti okupili su više od 90 učesnika različitih etničkih i društvenih pozadina — uključujući lidere zajednica, mlade, aktiviste, medije, studente i organizacije civilnog društva. U otvorenim i moderiranim diskusijama, učesnici su razmenjivali stavove o ključnim pitanjima koja utiču na njihove zajednice, sa tematskim fokusom na jezička prava, vladavinu prava, medije, životnu sredinu, ekonomski razvoj i građansko učešće.

Uvidi dobijeni kroz ove sesije odražavaju širok spektar životnih iskustava i lokalnih izazova. Još važnije, oni nude preporuke koje dolaze iz samih zajednica u cilju jačanja institucionalne odgovornosti, unapređenja inkluzije i izgradnje održive međuetničke saradnje. Ovaj dokument takođe podržava sprovođenje zaključaka Forum za izgradnju poverenja na Kosovu, jačajući lokalno vlasništvo nad procesima pomirenja i poverenja.

¹ Sve reference na „Kosovo“ u ovom izveštaju su date u kontekstu Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN iz 1999. godine.

**Građansko učešće i
inkluzija**

**Neispunjeno
demokratsko obećanje**

U svim opštinama ponavljao se jedan problem: učešće stanovnika na Kosovu ostaje površno i uslovljeno.

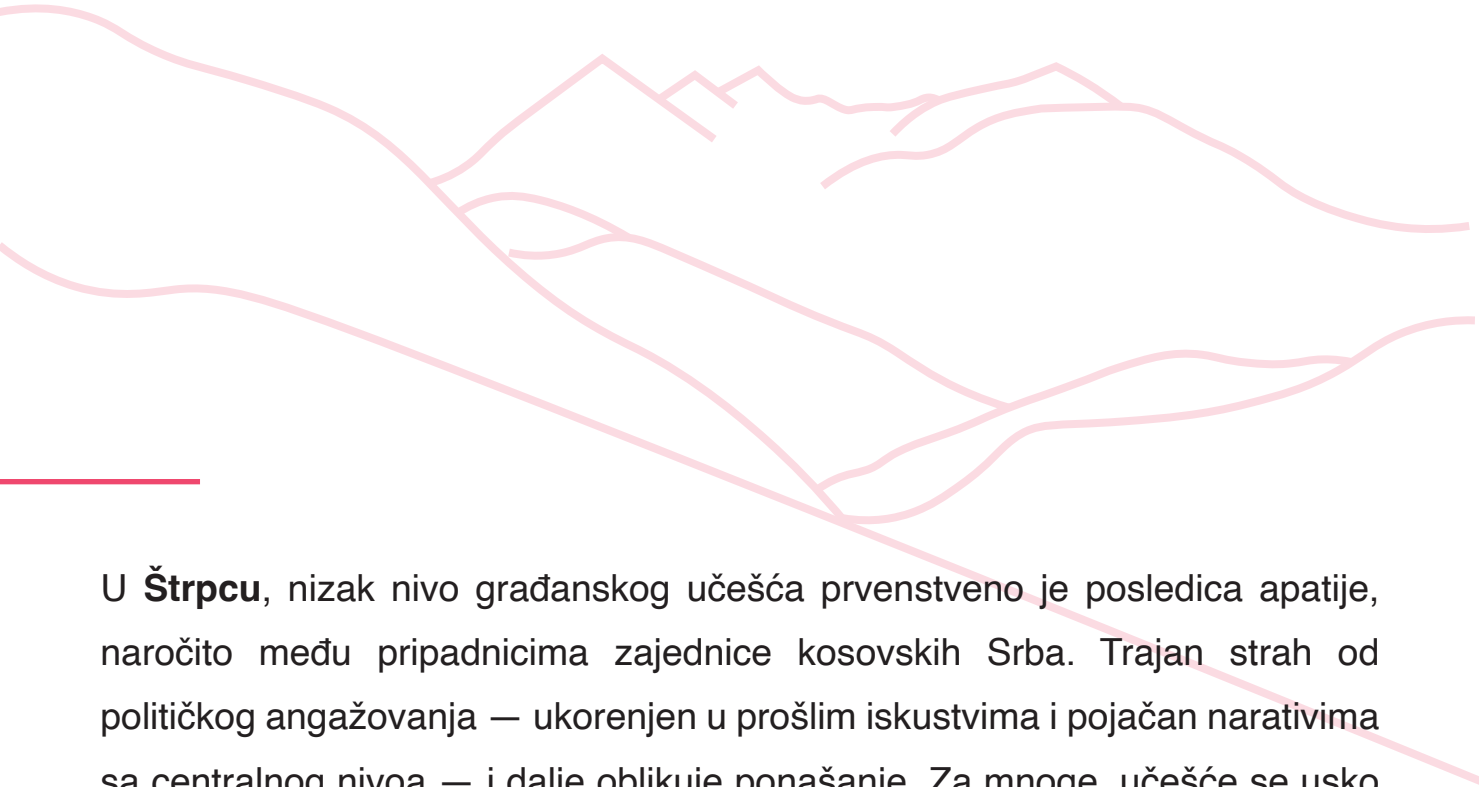
Pripadnici svih zajednica izrazili su nepoverenje prema institucijama, ukazujući na nedovoljnu transparentnost, reaktivno upravljanje i konsultacije koje se doživljavaju više kao forma nego suštinski dijalog.

U **Prizrenu**, aktivno učešće stanovnika i dalje je ograničeno, pretežno zbog raširenog nepoverenja u institucije i loše organizovanih javnih konsultacija.

Mnogi stanovnici, posebno žene i pripadnici manjinskih grupa, osećaju se isključenima iz procesa donošenja odluka, što doprinosi širem osećaju građanske pasivnosti.

Strukturne prepreke, kao što su nedostatak rodno osetljivog budžetiranja i otpor prema ženskom aktivizmu, dodatno učvršćuju ovu isključenost. Ipak, Prizren pokazuje i pozitivne primere međuetničke saradnje, poput uspešne kampanje za priznavanje romskog jezika. Kosovski Romi, Aškalije i Egipćani, posebno žene i devojke, suočavaju se sa višestrukom marginalizacijom koja zahteva ciljanu institucionalnu podršku.

Iako su nevladine organizacije i međunarodni akteri napravili napredak u oblasti obrazovanja i informisanja, opštinske institucije ostaju udaljene od stanovnika, ne prihvatajući inkluzivne prakse koje koristi civilno društvo. Ekonomska nejednakost, naročito među ženama i mladima, dodatno ograničava učešće u građanskom životu, ukazujući na potrebu za pristupačnijim, inkluzivnijim i kooperativnim strategijama angažovanja.

U **Štrpcu**, nizak nivo građanskog učešća prvenstveno je posledica apatije, naročito među pripadnicima zajednice kosovskih Srba. Trajan strah od političkog angažovanja — ukorenjen u prošlim iskustvima i pojačan narativima sa centralnog nivoa — i dalje oblikuje ponašanje. Za mnoge, učešće se usko poistovećuje sa članstvom u političkoj partiji, dok se širi oblici građanskog angažmana i dalje nedovoljno cene.

Čak i među obrazovanom omladinom, angažovanje ostaje ograničeno. ***Nepriznavanje diploma i ograničen pristup tržištu rada dodatno su obeshrabrili političko i društveno uključivanje.*** Iako su stanovnici uglavnom informisani o radu lokalnih skupština i javnim sastancima, posećenost je niska — što sugerise da su svakodnevne životne obaveze, a ne neinformisanost, glavna prepreka.

Civilno društvo u opštini je uglavnom neaktivno, sa minimalnim prisustvom na ključnim građanskim ili političkim platformama. Pravni mehanizmi za podršku učešću stanovnika postoje, ali se široko smatraju neefikasnim. Mnogi stanovnici o svojim pravima saznaju tek kada budu direktno pogođeni. Jezičke barijere i dalje ometaju pristup uslugama i puno učešće u javnom životu.

U **Gnjilanu**, stanovnici svih zajednica izrazili su osećaj iscrpljenosti:

Čak i kada učestvuju, imaju utisak da se ništa ne menja.

Žene su često prisutne na sastancima, ali su odsutne iz prostora odlučivanja. Mladi — naročito iz ruralnih sredina — uglavnom nisu upoznati sa institucionalnim mehanizmima kao što su omladinske skupštine ili savetodavni saveti, usled ograničenog informisanja i nedostatka građanskog obrazovanja.

U svim opštinama, raskorak između institucija i stanovnika je širok i sve veći. Opštinske prakse retko odražavaju stvarne životne okolnosti stanovnika. Mnogi učesnici su istakli potrebu za institucionalnim modelima koji bi oponašali strategije civilnog društva: posete od vrata do vrata, organizovanje malih sastanaka u poznatom okruženju i direktno rešavanje prepreka za učešće koje pogađaju žene, mlade i manjinske zajednice.

Jezička prava: Pravo u teoriji, prepreka u praksi

Uprkos zakonskom okviru Kosova koji podržava višejezičnost, njegova primena je veoma neujednačena.

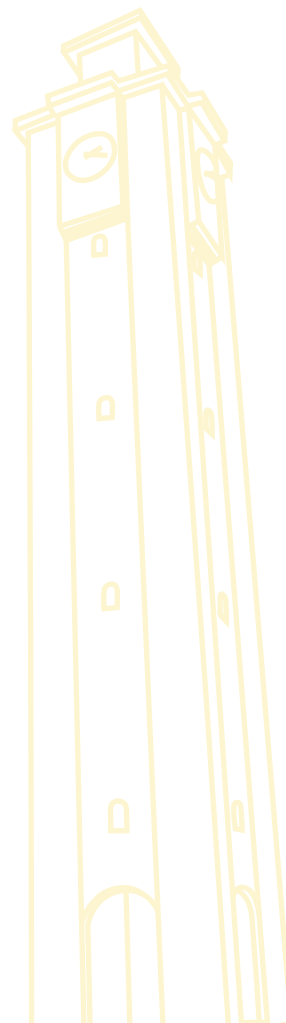
U **Gnjilanu**, Zakon o upotrebi jezika se primenjuje samo delimično. Iako postoje određene prevodilačke usluge, institucije često zanemaruju svoje pune zakonske obaveze, čime se ograničava pristup uslugama i učešće nevećinskih zajednica.

Izostanak tumačenja na znakovnom jeziku u javnim institucijama označen je kao značajan nedostatak, jer isključuje stanovnike oštećenog sluha i iz sfere javnih usluga i iz društvenog života.

Zajednica kosovskih Roma se i dalje suočava sa jezičkom isključenošću, pri čemu njihove specifične potrebe uglavnom ostaju neprepoznate u pružanju javnih usluga.

To dodatno produbljuje njihovu marginalizaciju i ograničava njihovo učešće u procesima donošenja odluka.

Predstavnici civilnog društva takođe su ukazali na jezičke zahteve donatora, posebno na očekivanje da se komunicira i izveštava na engleskom jeziku, što predstavlja prepreku. To stavlja mnoge lokalne profesionalce i organizacije u nepovoljan položaj, uprkos njihovom znanju i uticaju u zajednici.

Učesnici su naglasili da jezičke barijere direktno potkopavaju međuetničke odnose, smanjujući mogućnosti za saradnju i zajedničke inicijative između zajednica kosovskih Albanaca, kosovskih Srba i kosovskih Roma.

Ipak, jedan uspešan projekat koji je vodila nevladina organizacija, a koji je uključivao partnere i iz zajednice kosovskih Albanaca i kosovskih Srba, istaknut je kao pozitivan primer — efikasan prevod omogućio je smisljeno partnerstvo, ilustrujući značaj inkluzivnih jezičkih praksi.

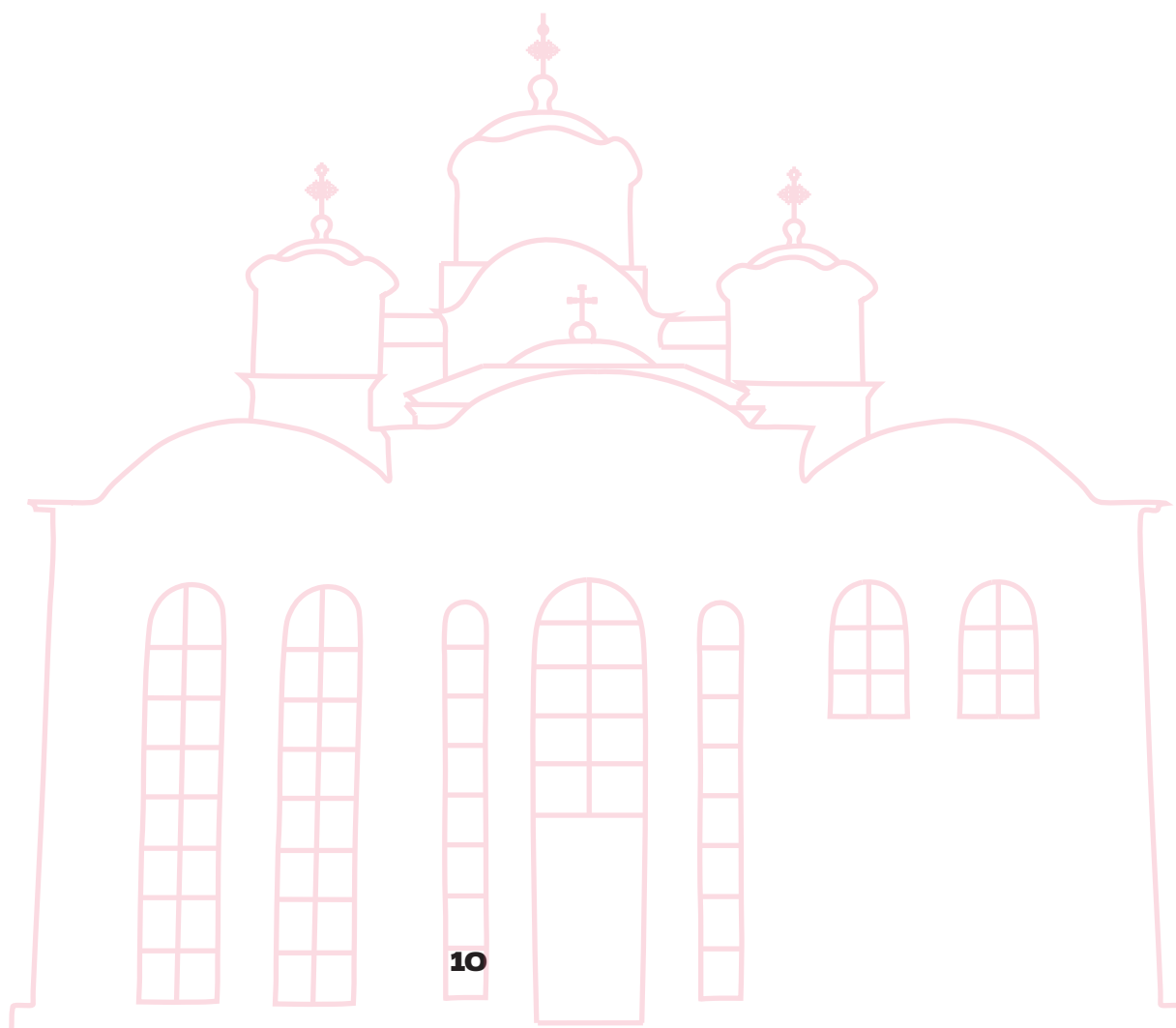
Uporne jezičke barijere u javnim službama i dalje pogađaju zajednicu kosovskih Srba u **Gračanici** i okolnim područjima. Uprkos zakonskim obavezama, većina opštinskih kancelarija u obližnjoj Prištini zapošljava samo jednog ili dvojicu službenika koji govore srpski jezik. Kao rezultat toga, mnogi pripadnici kosovsko-srpske zajednice moraju ili da plaćaju privatne prevodioce ili da odustanu od korišćenja osnovnih usluga, uključujući zdravstvenu zaštitu, pravnu pomoć i administrativne procedure.

Učesnici su naglasili široko rasprostranjeno institucionalno nepoštovanje zakona o jezicima.

Zvanična dokumenta, poput saobraćajnih kazni, sudskih presuda i administrativnih obaveštenja, često se izdaju isključivo na albanskom jeziku. Čak i kada je prevod formalno obezbeđen, njegov kvalitet je često loš, naročito

u sudskim postupcima — što ugrožava pravičnost pravnih procedura za osobe koje ne govore albanski.

Postoji izražen osećaj političke stagnacije. Uprkos godinama zagovaranja i međunarodnog pritiska, postignut je veoma mali napredak u poboljšanju situacije. Naprotiv, srpski jezik je postajao sve više politizovan, što je dodatno narušilo političku volju i oslabilo poverenje u institucije.

Ekonomska isključenost:

Sistematska

diskriminacija

U više opština, učesnici su prepoznali obrazac ekonomske isključenosti uzrokovane politizovanim odlukama, diskriminatornim politikama i hroničnim nedostatkom ulaganja u nevećinske zajednice. Posebno u opštinama sa većinskim kosovsko-srpskim stanovništvom, postupci vlasti — poput ograničenja upotrebe valute i zabrane uvoza — doživljeni su kao namerno narušavanje lokalnih ekonomija. Strukturne prepreke kao što su korupcija, preterana birokratija i nedostatak ciljanih razvojnih programa dodatno su pojačali osećaj marginalizacije. Uprkos tim izazovima, učesnici su naglasili da postoji neiskorišćen potencijal za međuetničku ekonomsku saradnju, naročito u oblastima kao što su turizam i usluge, gde već postoje uspešne lokalne inicijative.

U **Prištini**, ekonomska isključenost duboko je ukorenjena u strukturnoj diskriminaciji, koja posebno pogađa LGBTQ+ osobe i žene iz romske zajednice. Ove grupe suočavaju se sa raširenim preprekama u zapošljavanju i pristupu stanovanju, podstaknute kulturom straha i nevidljivosti koja mnoge primorava da kriju svoj identitet. Prakse u privatnom sektoru uglavnom nisu inkluzivne, a izostanak ciljanih intervencija ili inkluzivnih politika od strane države dodatno produbljuje sistemsku nejednakost. Iako postoje prostori koji su prijateljski nastrojeni prema queer populaciji, oni često izbegavaju javnu vidljivost zbog društvene stigme.

Diskriminacija nije ograničena samo na lična iskustva — istraživanja pokazuju jasne razlike u načinu na koji se različite grupe tretiraju u poslovnom okruženju.

Širu društvenu sliku oblikuju konzervativne društvene norme i nedostatak obrazovanja o ljudskim pravima, kako unutar poslovnog sektora, tako i u široj javnosti. *Institucijama se i dalje ne veruje, naročito među marginalizovanim zajednicama koje često izbegavaju traženje pravde zbog prethodnih iskustava diskriminacije.* Civilno društvo pokušava da popuni ove praznine kroz edukaciju javnih službenika, ali održive promene zahtevaju zaokret ka razvoju ekonomije usmerenoj na ljude, koja stavlja dostojanstvo, inkluziju i jednake mogućnosti za sve u prvi plan.

Učesnici u **Severnoj Mitrovici** opisali su klimu trajne ekonomske stagnacije, izazvanu kombinacijom političkih tenzija, sistemske korupcije i isključujućih vladinih politika. U opštinama sa većinskim kosovsko-srpskim stanovništvom, uključujući i Severnu Mitrovicu, pribavljanje čak i osnovnih poslovnih dozvola navodno može potrajati više od tri godine zbog ukorenjene birokratije i administrativnih prepreka.

Nedavne odluke Vlade Kosova — poput zabrane upotrebe srpskog dinara koju je donela Centralna banka Kosova i zabrane uvoza robe iz Srbije — naširoko su kritikovane kao politički motivisane. Ove mere imale su nesrazmeran uticaj na lokalnu ekonomiju Severne Mitrovice, poremetile su trgovinu, ograničile

pristup osnovnim dobrima i dodatno pojačale ekonomsku nesigurnost.

Učesnici su istakli da nedostatak značajnih javnih investicija u oblastima sa većinskim stanovništvom kosovskih Srba, poput Severne Mitrovice, i dalje ograničava otvaranje radnih mesta i razvojne prilike. Ipak, postoje primeri uspešne međuetničke saradnje — posebno u sektoru turizma, gde agencije u vlasništvu kosovskih Albanaca upućuju klijente na turističke vodiče kosovskih Srba, a neki biznisi u Severnoj Mitrovici zapošljavaju etnički raznoliko osoblje, što pokazuje da saradnja ima potencijal kada nije politički ometana.

Vladavina prava i institucionalni kredibilitet

Stanovnici su izrazili duboko nepoverenje u institucije zbog slabe primene zakona, političkog mešanja i nedostatka odgovornosti. Zakonske zaštite, posebno za manjine i ranjive grupe, često se u praksi zanemaruju, što dodatno učvršćuje osećaj isključenosti i nekažnjivosti.

Zakonski okviri postoje, ali poverenje u vladavinu prava je slabo.

Preživele žrtve porodičnog nasilja, posebno u Dragašu i Štrpcu, ispričale su da su ih policijski službenici ignorisali ili odbacivali njihove prijave. Žene iz romske zajednice u Severnoj Mitrovici iznele su slična iskustva, gde njihove prijave nisu bile registrovane niti su bile predmet istrage.

Učesnici iz različitih opština govorili su o nepotizmu u zapošljavanju u javnom sektoru, gde partijska pripadnost ima veću težinu od stručnosti i zasluga. To podstiče razočaranje i osećaj besmisla. Učešće stanovnika postaje uzaludno kada stanovnici vide da se zakoni selektivno primenjuju ili potpuno ignorišu.

Postoji hitna potreba za obukom službenika na prvoj liniji, posebno policije i opštinskog osoblja, kako bi bolje podržavali žrtve i uključivali marginalizovane zajednice bez predrasuda. Jačanje institucionalne odgovornosti i depolitizacija lokalne vlasti predstavljali su ključne i često ponavljane zahteve stanovnika.

Vladavina prava u Gnjilanu je ugrožena slabom primenom postojećih zakonskih zaštitnih mehanizama, posebno kada je reč o jezičkim pravima i uključivanju manjina. To dodatno podstiče nepoverenje u institucije i širi pravosudni sistem.

Izražena je zabrinutost zbog korupcije i nepotizma, posebno u zapošljavanju u javnom sektoru. Prakse zapošljavanja se široko doživljavaju kao podložne političkim vezama i ličnim poznanstvima, a ne zaslugama, što narušava kredibilitet institucija i demoralise zaposlene.

Isključenost iz javnih konsultacija predstavljala je još jednu značajnu zabrinutost. Stanovnici često nemaju pristup informacijama o javnim raspravama ili se osećaju zastrašeno da u njima učestvuju. Sve je raširenije uverenje da samo oni koji su povezani sa vladajućim partijama imaju uticaj, što obeshrabruje nezavisno angažovanje stanovnika.

Na kraju, nedostatak institucionalne odgovornosti — posebno kada je reč o neprimenjivanju zakona koji štite prava manjina — ostaje trajan problem, dodatno produbljujući frustraciju među marginalizovanim grupama.

Mediji i dezinformacije: Između čuvara i oružja

Medijski pejzaž je fragmentisan, slabo finansiran i sve neprijateljskiji. U Prištini i Mitrovici, LGBTQ+ aktivisti i kosovsko-romska omladina opisali su kako su bili meta ciljanih kampanja mržnje na internetu. Novinari, posebno oni koji izveštavaju o osetljivim temama, suočavaju se sa zastrašivanjem.

Većina lokalnih medija nema dovoljno resursa za istraživačko novinarstvo. Umesto toga, dominira tzv. „kopi-pejst“ izveštavanje, sa vrlo malo nijansiranja u prikazu tema kao što su rod, etnicitet ili identitet. Učesnici iz Prizrena i Gnjilana takođe su istakli da su novinari često nedovoljno obučeni da se bave složenim temama poput međuetničkih odnosa ili ljudskih prava.

Dezinformacije se brzo šire duž etničkih linija. Nedostatak medijskih partnerstava između različitih jezičkih zajednica znači da narativi retko prelaze iz jedne zajednice u drugu. Ono što je potrebno nije samo bolja regulativa, već i ulaganje u medijsku pismenost, obuku novinara i razvoj platformi na kojima se glasovi manjina mogu čuti i kojima se može verovati.

U Prištini su diskusije pokazale da, iako je medijsko izveštavanje o LGBTQ+ temama pokazalo određene znake napretka, ono i dalje ostaje uglavnom površno i usmereno na događaje. Izveštaji o Prajd manifestacijama postali su neutralniji, ali šira reprezentacija života LGBTQ+ osoba i dalje nedostaje, dok se dublji problemi često zanemaruju.

Govor mržnje, naročito na društvenim mrežama i u formatima poput TV emisija, i dalje kontaminira javni diskurs, uz vrlo malo odgovornosti. Mnogi novinari u Prištini odbijaju obuke, smatrajući ih nepoštovanjem njihove profesionalnosti, što usporava napredak ka etičkom i inkluzivnom novinarstvu.

U međuvremenu, **mediji na srpskom jeziku ostaju izolovani**, a međusobno razumevanje između kosovsko-albanske i kosovsko-srpske publike je veoma ograničeno. **Predstavljanje romskog jezika u medijima gotovo da ne postoji**, što dodatno marginalizuje ovu zajednicu. Dezinformacije postaju sve veća pretnja, podstaknute neregulisanim digitalnim platformama koje nemaju urednički nadzor.

Javna svest u Prištini o alatima za prepoznavanje i suzbijanje lažnih informacija je niska, što dodatno fragmentiše i čini nepouzdanim medijski pejzaž. Ova dvostruka uloga medija — kao potencijalnog čuvara, ali i kao sredstva za širenje štetnih sadržaja — zahteva hitnu pažnju kako bi mediji zaista služili demokratskim i inkluzivnim ciljevima.

Učesnici diskusije u Severnoj Mitrovici izrazili su zabrinutost zbog sve veće polarizacije medijskog pejzaža na Kosovu u celini. Mediji iz Beograda i Prištine često pribegavaju senzacionalističkom izveštavanju, što podstiče etničke tenzije i produbljuje nepoverenje. Učesnici su istakli da takvo izveštavanje dodatno učvršćuje podele i stvara toksičan javni diskurs.

Porast popularnosti društvenih mreža — naročito Telegrama i TikToka — označen je kao rastuća pretnja, budući da se ovi kanali sve češće koriste za

širenje dezinformacija, pa čak i za organizovanje kampanja uznemiravanja protiv aktera civilnog društva, posebno onih koji promovišu saradnju ili se protive dominantnim nacionalističkim narativima.

Uprkos tome, lokalni mediji na srpskom jeziku u Severnoj Mitrovici široko se percipiraju kao pouzdani i usmereni na potrebe zajednice, posebno u poređenju sa većim nacionalnim ili regionalnim medijima. Njihova bliskost sa lokalnim stvarnostima čini ih ključnim izvorima informacija za stanovništvo.

Životna sredina:

Zajednička briga,

nejednako

prioritetizovana

Ekološke zabrinutosti prevazilaze etničke i regionalne granice, ali institucionalni odgovori ostaju reaktivni i kratkoročni.

Nezakonito odlaganje otpada predstavlja trajan problem u Štrpcu i Prizrenu, pogoršan nedovoljnom infrastrukturom i slabom primenom propisa.

Iako je Prizren unapredio sakupljanje otpada kroz partnerstva, poput onog sa japanskom kompanijom za upravljanje otpadom, zaštita životne sredine i dalje nije među prioritetima opštine. Nezakonito odlaganje otpada se nastavlja, usluge reciklaže gotovo da ne postoje — naročito u ruralnim područjima — a svest stanovnika ostaje niska. Inicijative poput podele kompostera i akcija čišćenja povodom Dana planete Zemlje su sporadične i nisu dovoljno integrisane u dugoročnu strategiju. NVO koje se bave zaštitom životne sredine su malobrojne i loše finansirane, dok opštinske reakcije uglavnom ostaju reaktivne umesto proaktivne.

Događaji pokrenuti iz zajednice, poput čišćenja reka, pokazuju potencijal, ali im je potrebna jača institucionalna podrška i šire učešće stanovnika. Napori kao što su novčane kazne za bacanje smeća i Dan bez automobila imaju ograničen domet zbog slabe primene i nedovoljne promocije. Da bi se postigla stvarna promena u oblasti zaštite životne sredine, Prizrenu je potrebna kontinuirana javna edukacija, međusektorska saradnja i politike koje tretiraju brigu o okolini kao zajedničku građansku odgovornost.

Upravljanje otpadom ostaje jedan od najozbiljnijih problema u Štrpcu. Opština nema licenciranu kompaniju za odvoz otpada, što onemogućava redovno pružanje usluge i onemogućava naplatu ili izdavanje kazni. Nelegalne deponije su rasprostranjene i često se ponovo pojavljuju čak i nakon čišćenja. Mnogi stanovnici ne koriste pravilno kante za otpad ili ih potpuno odbijaju, često zbog nevoljnosti da plaćaju za uslugu.

Ekološko obrazovanje je nedovoljno razvijeno, naročito u školama, što doprinosi lošim navikama u odlaganju otpada među mlađim generacijama.

Inicijative za reciklažu potkopavaju se neefikasnostima u samom procesu sakupljanja, gde se odvojeni otpad na kraju meša tokom transporta.

Izgradnja mini-hidroelektrana dovela je do gubitka pijaće vode u nekoliko sela. *Uprkos zajedničkim protestima i kosovskih Srba i kosovskih Albanaca, nikakve korektivne mere nisu preduzete.* Krčenje šuma se nesmetano nastavlja, naročito u privatnim šumskim područjima, zbog nedostatka efikasnog nadzora i sprovođenja propisa.

Stanovnici široko veruju da su i unapređenje životne sredine i veće angažovanje stanovnikammogući samo kroz kombinaciju boljeg obrazovanja i strožeg sprovođenja zakona. Bez promene kako u načinu upravljanja, tako i u načinu razmišljanja, ovi dugotrajni problemi će verovatno i dalje opstajati.

Preporuke

1

Političko učešće

- Povećati svest da političko učešće prevazilazi članstvo u političkim partijama.
- Pokrenuti kampanje građanskog obrazovanja radi smanjenja straha i stigme u vezi sa političkim angažovanjem.
- Ojačati prostore za dijalog na nivou zajednice, posebno za mlade.
- Unaprediti priznavanje diploma i pristup zapošljavanju kako bi se podstaklo učešće mladih.
- Učiniti pravne mehanizme dostupnijim i razumljivijim javnosti.

2

Zaštita životne sredine

- Formalizovati prikupljanje otpada angažovanjem licencirane kompanije radi omogućavanja kontrole i primene propisa.
- Edukovati stanovnike— posebno mlade — o pravilnom odlaganju otpada i odgovornosti prema životnoj sredini.
- Povećati transparentnost u vezi sa odlukama koje se tiču životne sredine (npr. mini-hidroelektrane).
- Ojačati i strogo sprovoditi propise radi sprečavanja nelegalne seče šuma, s posebnim fokusom na šumska područja u privatnom vlasništvu.
- Unaprediti sistem reciklaže i sprečiti mešanje već razdvojenog otpada.

3 Jezička prava

- U potpunosti sprovesti i pratiti primenu Zakona o upotrebi jezika u javnim institucijama.
- Institucionalizovati usluge prevođenja na znakovni jezik u javnoj administraciji.
- Priznati i uvažiti jezičke potrebe romske zajednice.
- Podržati lokalne organizacije civilnog društva obezbeđivanjem pristupa profesionalnom prevođenju, smanjujući oslanjanje na engleski u komunikaciji sa donatorima.
- Promovisati jezičku inkluziju radi poboljšanja međuetničke saradnje.
- Sprovoditi dvojezične prakse zapošljavanja u svim javnim institucijama.
- Uspostaviti stalne, profesionalne prevodilačke jedinice u sudovima i opštinama.
- Ojačati nadležnosti Kancelarije poverenika za jezike.

4 Vladavina prava

- Unaprediti primenu zakonskih zaštita, posebno kada je reč o jezičkim i manjinskim pravima.
- Boriti se protiv nepotizma povećanjem transparentnosti u javnom zapošljavanju.
- Obučiti institucije da senzitivnije reaguju na nasilje zasnovano na rodu.
- Obezbediti bolji pristup i uključivanje stanovnika u javna saslušanja.
- Zaštititi prostor za građansko delovanje sprečavanjem politizacije učešća stanovnika.

5 **Ekonomski razvoj**

- Ukinuti politički motivisana ograničenja koja štete privrednoj aktivnosti.
- Povećati ulaganja u oblastima sa većinskim stanovništvom kosovskih Srba radi podrške zapošljavanju i uslugama.
- Stvoriti slobodnu ekonomsku zonu na severu radi podsticanja lokalnog rasta i prekogranične trgovine.
- Promovisati međuetničku ekonomsku saradnju — posebno u turizmu, poljoprivredi i sektoru usluga.

6 **Mediji**

- Proširiti međunarodnu podršku nezavisnim, profesionalnim lokalnim medijima.
- Uvesti programe digitalne pismenosti u škole kako bi se suprotstavilo dezinformacijama.
- Podržati medijske projekte između zajednica koji izbegavaju senzacionalizam i promovišu konstruktivne narativ.

